

Praktické problémy účasti žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v tělesné výchově¹

Radka Bartoňová, Ondřej Ješina, Fakulta tělesné kultury,
Univerzita Palackého v Olomouci

Legislativní rámec

Vzhledem k nárůstu počtu žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (dále jen SVP), integrovaných v běžných školách v ČR, vzrostla potřeba podpory integračních tendencí ve školní TV. Na základě novely vyhlášky č. 147/2011 Sb. již není možné odmítnutí integrace žáka se SVP do základní školy v případě, že spádově žák do školy náleží a rodiče si jeho začlenění přejí.

Pro podporu integračního procesu jsou systémově zřízena speciálně pedagogická centra (SPC). Problémem je jistý tlak na speciální pedagogy (zaměstnance těchto center), který vyžaduje velkou šíři jejich profesních kompetencí. Speciální pedagogové přispívají při odstraňování bariér, zajištění podmínek pro výuku, konzultacích s učiteli, asistenty pedagoga a řídicími pracovníky, tvorbě individuálních vzdělávacích plánů (IVP) atd. V podstatě by měli být odborníky ve všech vyučovaných předmětech včetně tělesné výchovy (TV). Vzhledem k organizačním i obsahovým specifikům školní TV se však tak vždy neděje. I proto vznikly projekty Centra podpory integrace a Speciálně poradenského centra APA (oba v rámci Centra aplikovaných pohybových aktivit, zkráceně Centrum APA), které by v těchto ohledech měly být podporou pro SPC, společně se podílet na co nejširší možné účasti žáků se SVP do TV (avšak vzhledem na potřeby všech zainteresovaných stran) a rozvoji integrované školní TV.

Není možné stále jen upozorňovat na problémy při integraci do školní TV. Dle našeho názoru už dávno nastala doba skutečné realizace IVP a řešení nutných úprav vzdělávacích plánů pro školní TV. Navzdory tomu, že se občas setkáváme s názorem, že vše funguje a žádná podpora není nutná, drtivě převládají právě opačné názory. Především speciální pedagogové ze SPC kriticky (a často i sebekriticky) doznávají rezervy při naplňování zákonných norem i nadnárodních strategických dokumentů.

Jednou z důležitých skutečností, která výrazně ovlivní realizaci IVP ve školní TV, je typ a charakter zdravotního postižení žáka se SVP. Legislativně jsou otázky organizační

¹ Příspěvek je součástí projektu Centra podpory integrace CZ.1.07/1.2.00/08.0117, který je podporován ESF a rozpočtem ČR.

a personální ve vztahu k hloubce postižení žáků se SVP řešeny ve vyhlášce č. 73/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů (nejvýrazněji asi vyhláška č. 62/2006 Sb.).

Formy integrované tělesné výchovy ve školní praxi

Je potřeba zvážit, zda integrace žáka bude pro něj i pro ostatní spolužáky přínosem a zda nebude negativně ovlivňovat průběh TV. Právě z tohoto důvodu existují tři formy integrované TV (Doll-Tepper & DePaw, 1996). Ješina, Kudláček et al. (2011) pak toto dělení zařazují do systému didaktických forem hromadné, skupinové a individuální.

Integrace žáků se speciálně vzdělávacími potřebami (SVP) do tělesné výchovy může probíhat ve formě:

- a) **integrované**, v níž se žák se SVP účastní pohybových aktivit společně s ostatními spolužáky,
- b) **paralelní**, při níž je žák se SVP společně se spolužáky v jedné místnosti, ale provádí modifikované či jiné pohybové aktivity paralelně,
- c) **separované**, kdy se žák věnuje pohybovým aktivitám odloučeně od spolužáků.

Všechny tyto formy se mohou variabilně využívat buď v jedné vyučovací jednotce, nebo je možné je volně kombinovat v dalších navazujících vyučovacích jednotkách.

Integrace žáka se speciálními vzdělávacími potřebami do tělesné výchovy

Pokud je klima školy nakloněno k integraci, je potřeba zjistit, zda bude prakticky možné, aby žák se zdravotním postižením mohl navštěvovat výuku TV společně s ostatními. Po konzultaci s rodiči, třídním učitelem, učitelem tělesné výchovy či ředitelem zjistíme postoj k integraci do tělesné výchovy. Často je bariérou v obavách rodičů a v nízké didaktické kompetenci učitelů vyučovat žáky s TP.

Integrace závisí i na podmínkách školy (personální, architektonické bariéry, pomůcky). Pokud má žák těžší zdravotní postižení, bývá běžné, že má osobního asistenta nebo se ve třídě nezdělaná nachází asistent pedagoga. Zde se pak eliminují problémy s přesunem do tělocvičny, s paralelními či separovanými pohybovými aktivitami atd. Jsou ale případy, kdy i žáci na vozíku asistenta nemají. Je pak na vedení školy, zda dokáže zajistit pro školní TV nějakou asistenci nebo je učitel TV schopen zvládnout integrovanou TV sám. Z dalších věcí, které je potřeba před samotnou integrací řešit, je interakce žáka s SVP a ostatních spolužáků. Ze zkušeností víme, že integrace od první třídy je daleko snazší než v pozdějších ročnících. Žáci si na sebe postupně zvykají, nemají ještě plně zavedená pravidla a vztahy mezi nimi se teprve utvářejí.

Velkou roli hrají i rodiče a učitelé. Pokud rodiče mají kladný vztah ke sportu a vědí, že i jedinci se zdravotním postižením mohou sportovat, tak se většinou i sami snaží, aby jejich dítě bylo v TV společně s ostatními. Někteří učitelé a rodiče si totiž nemyslí, že je

tělesná výchova pro integrovaného žáka důležitá (Kudláček, 2003). Setkáváme se i s tím, že žáci jsou uvolňováni z účasti v tělesné výchově právě na základě iniciace ze strany rodičů a pedagogů.

S typem zdravotního postižení souvisí i další podmínky, zejména modifikace učiva. Navržení modifikací v jednotlivých pohybových aktivitách je možné jen na všeobecné úrovni dle typu zdravotního postižení. Učitel by se sám měl naučit modifikovat běžné pohybové aktivity, které v TV používá, nebo se inspirovat již modifikovanými aktivitami. Sdílení informací a diskuse jsou v této oblasti nepostradatelné. Nové nápady, pomůcky, přístupy a celková osvěta mohou integraci do TV výrazně napomoci. Důležitou součástí integračního procesu je také spolupráce s externími subjekty z prostředí komunity integrovaného žáka. Více k modifikacím obsahu a postupu při modifikacích najdete v TVSM č. 2, 3, 5/2009.

Tvorba individuálního vzdělávacího plánu

Individuální vzdělávací plán žáka se SVP je potřeba postavit na základní diagnostice pohybových dovedností, prostředí a vědomostí o zdraví. Stanovené cíle musí být reálné, dosažitelné a splnitelné. Nezbytnou podmínkou je také způsob hodnocení.

Pokud je žák integrován prvním rokem, je obtížné tyto cíle určit. Není snadné odhadnout, jakým tempem se žák bude učit, co vše zvládne a čeho konkrétně dosáhne. Individuální vzdělávací plán je možné postavit na tematickém plánu běžné tělesné výchovy dané třídy. Většinu pohybových aktivit však budeme muset modifikovat, někdy i vyměnit za jiné. Žáci, kteří nemají žádné zkušenosti s pohybovými aktivitami, vyučoványi běžně ve škole, a vstupují-li do integrace až v pozdějších ročnících, musí dostat příležitost vyzkoušet si a naučit se základní pohybové dovednosti, ke kterým patří např. házení, chytání, odbíjení míče, ovládání florbalové hokejky, dribling apod. Samozřejmě také specifickou dovednost, kterou je např. jízda na sportovním vozíku.

Tvorba IVP by měla být řešena specificky s ohledem na žákovo zdravotní postižení a jeho osobnost. Pro učitele, který nemá větší zkušenosti s integrací žáka do TV, je vytvoření IVP v tělesné výchově náročné. Důležitou pomůckou by měly být modelové IVP, zaměřené na různé typy zdravotního postižení, které by měly také odpovídat běžným tematickým plánům v daném ročníku. Žáky s SPV pak jednoduchými pobídkami a otázkami vedeme k vymýšlení realizovatelných modifikací, k sebezpoznávání osobních možností a limitů a k samostatnému jednání.

Ve třídě je třeba taktně upozorňovat většinu zdravých žáků na potřebu spolupráce se spolužáky, na vzájemnou pomoc. Nemůžeme spoléhat na to, že se takové klima samo spontánně vytvoří. Ovlivňuje to spousta proměnných – charakter zdravotního postižení, osobnost žáka, celkové složení třídy, minulé zkušenosti učitele aj. Existují programy typu „Paralympijský školní den“ a jiné, pomocí kterých lze působit na postoje žáků ve vztahu k osobám se speciálními potřebami a tím podpořit úspěšnost začlenění žáka se SVP do školní TV.

Diagnostika pohybových dovedností

Diagnostika pohybových dovedností je vzhledem k různým typům zdravotního postižení složitá a je potřeba k ní u každého žáka se SVP přistupovat individuálně. Neexistují obecné návody, použitelné pro všechny žáky se SVP.

Stejně tak je nutné vytvořit vlastní způsob pozorování, zápisu a dotazování. Postup při diagnostické proceduře závisí na typu zdravotního postižení. Jinak budeme posuzovat dítě pohybující se pomocí berlí nebo vozíku, jinak dítě chodící.

Při diagnostice pohybových dovedností je důležité se zaměřit např. na chůzi, běh, plazení, lezení po čtyřech či jízdu na vozíku, chytání, házení, uchopování apod.

Jako příklad testové baterie, kterou lze pro žáky s tělesným (případně kombinovaným) postižením využít, je např. modifikace testu hrubých pohybových funkcí – Gross Motor Function Measure (GMFM). Dostatečné informace získáte např. na webových stránkách, uvedených v poznámce pod čarou².

Diagnostika prostředí

Pokud se rozhodneme pro *integrovanou* formu TV, musíme se především zajímat, zda přístup do tělocvičny je bezbariérový nebo zda bude nutné využít asistence při zdolávání překážek (nejen architektonických). Předností *paralelní* formy je pobyt žáka se SVP spolu s celou třídou v tělocvičně, na hřišti nebo v bazénu. Výhodné je také, když můžeme střídat paralelní formu s integrovanou. *Separovanou* formu je nutno zvolit, není-li zajištěn bezbariérový přístup do tělocvičny, nebo pokud je tělocvična malá a není možné zajistit potřebnou bezpečnost. Pak je nutné využít třídu, chodbu nebo jiné volné prostory.

Dalším problémem je *asistence*. Pokud má žák osobního asistenta, je integrace do tělesné výchovy jednodušší. Je-li učitel ve třídě s integrovaným žákem sám, záleží na počtu žáků, zkušenostech učitele a druhu zdravotního postižení integrovaného žáka. Ovlivnit samotnou výuku může i učitelova výrazná kompetence vyučovat některým pohybovým aktivitám. U žáků, kteří již prokazují dobrou úroveň základních pohybových dovedností, bude integrace samozřejmě snazší než u úplných začátečníků.

Diagnostika vědomostí o zdraví

Při integraci žáka se zdravotním postižením do TV se může stát, že žák začíná navštěvovat TV až ve vyšších ročnících. Proto musíme opět především určit, co by měl žák vědět přiměřeně k jeho věku a vzhledem k žákům bez speciálních vzdělávacích potřeb.

² <http://www.canchild.ca/en/measures/gmfm.asp>
<http://bluewirecs.tzo.com/canchild/patches/GMFMScoresheet.pdf>
<http://motorgrowth.canchild.ca/en/GMFM/overview.asp>

Hodnocení

Po uplynutí doby, pro kterou byl IVP vytvořen, je dobré provést reálné zhodnocení. Ačkoli legislativa umožňuje číselnou klasifikaci, využíváme u integrovaných žáků se SVP často slovního hodnocení.

Hodnotíme žákovo zlepšení či zhoršení v určitých dovednostech, osvojení elementárních poznatků, dojem z žákova přístupu k TV, snahu. Součástí hodnocení je doporučení pro další školní rok.

Ukázky příkladů modifikovaného učiva pro žáky s SPV

Individuální vzdělávací plán je postaven na tematickém plánu tělesné výchovy dané třídy. Uvádíme pouze příklady modifikací, z nichž je jistě patrné, jaké učivo se předkládá ostatním zdravým žákům.

Žák s dětskou mozkovou obrnou (forma diuretická)

- Cvičení s lavičkami, na žebřinách, na bedně; všechno s pomocí asistentky; ukáže-li se možnost, zkoušet samostatné provedení.
- Jízda na sportovním vozíku vpřed, vzad na různou vzdálenost.
- Slalom na vozíku vpřed, vzad.
- Hod míčem z místa.
- Drobné pohybové hry a závody, účast modifikovat; naučit se pravidlům.
- Lavičky – přelézání s oporou o ruce, plazení po čtyřech, přechod (s dopomocí); překonávání na šíř.
- Plné míče – koulení v sedu.
- Přihrávky, driblink, žonglování (na sportovním vozíku).
- Žebřiny – vylézání, slézání, ručkování (s dopomocí).
- Kotoul vpřed, vzad z dřepu (s dopomocí), kotoul vpřed z dřepu do sedu (postupně bez dopomoci).
- Stoj na lopatkách (s dopomocí).
- Šplh na tyči – jen přitahy rukou (s dopomocí).
- Stoj na lopatkách (s dopomocí).
- Bedna – přelézání po čtyřech, objíždění na sportovním vozíku atd. s dopomocí asistentky.
- Nácvik odrazu na místě (s dopomocí).
- Odraz snožmo (s dopomocí).
- Stoj na lopatkách, následný kotoul vzad (s dopomocí).

Individuální vzdělávací plán podepisuje učitel TV, třídní učitel a ředitel.

[ondra.ftk@centrum.cz]